

УДК 616.89-008:441.14:355

В. В. Рютін

ПРОФІЛАКТИКА АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

Розкрито психологічну, соціально-педагогічну, військово-соціальну проблематику аутоагресивної поведінки військовослужбовців внутрішніх військ МВС України. Акцентовано увагу на соціально-педагогічному феномені суїцидальної поведінки військовослужбовців. Визначено зміст соціально-педагогічної профілактики аутоагресивної поведінки військовослужбовців внутрішніх військ.

Ключові слова: профілактика, аутоагресивна поведінка, військовослужбовці внутрішніх військ.

Постановка проблеми. Найвища цінність сучасного суспільства – життя людини. Ця аксіома є загальноприйнятною і не підлягає будь-яким сумнівам. У той же час за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) самогубства посіли восьме місце у переліку причин смерті. Щорічно приблизно мільйон осіб у світі вкорочують віку самогубством [2].

Будь-яка передчасна втрата життя людиною викликає у інших людей багато запитань: “Чому так сталося?”, “Чому не попередили трагедію?”, “Чи все зробили для того, щоб врятувати людину?”. Попередження аутоагресивної поведінки людини набуває ще більшої актуальності за умов належності людини до силових структур, зокрема до військових колективів внутрішніх військ МВС України, що виконують соціально значущі службово-бойові завдання, від якості яких залежить збереження соціального спокою та стабільності у державі. Водночас виникають такі суттєві суперечності:

– між підвищеними вимогами до індивідуально-психологічних характеристик особистості військовослужбовця внутрішніх військ та реальною наявністю психологічних якостей правоохоронця;

– між великою кількістю психотравмуючих факторів військового та цивільного середовищ й обмеженою можливістю (або невмінням) для військовослужбовця знайти психологічну комфортну соціальну “нішу”.

Військовий соціум насичений багатьма особливостями, які мають за певних умов психотравмуючий вплив на особистість військовослужбовця. Серед цих особливостей такі: просторова локалізація, обмеженість можливостей вибору діяльності, жорсткість та імперативність вимог, суворя регламентація службового часу, переважно моностатевий

© В. В. Рютін

колектив, наявність засобів позбавлення життя (зброї) та ін. Службово-бойова діяльність військовослужбовця за таких умов, очевидно, потребує вжиття невідкладних не лише психологічних, а й педагогічних профілактичних заходів.

У зазначених вище суперечностях та особливостях службово-бойової діяльності постає істотна проблема дослідження сутності психолого-педагогічної профілактики аутоагресивної поведінки військовослужбовців ВВ МВС України. На нашу думку, необхідно визначити не лише психологічні чинники аутоагресивної поведінки, але й сутність педагогічного впливу соціуму на свідомість військовослужбовців внутрішніх військ щодо формування розуміння асоціальності аутоагресивних дій.

Мета статті – визначити зміст соціально-педагогічної та військово-соціальної профілактики аутоагресивної поведінки військовослужбовців внутрішніх військ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз змісту аутоагресивної поведінки особового складу МВС України подано у дослідженнях українських науковців. Так, О. В. Тимченко дослідила соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики аутоагресивної поведінки працівників органів внутрішніх справ України [5]. Медичний аспект аутоагресивної поведінки військовослужбовців внутрішніх військ ґрунтовно розкрив В. С. Гічун. Учений дослідив 188 військовослужбовців із аутоагресивною поведінкою (36 осіб із незакінченими суїцидами, 152 особи із суїцидальними думками). За участі військовослужбовців із аутоагресивною поведінкою, а також 285 військовослужбовців і 60 цивільних осіб контрольних груп автор самостійно провів

комплексне клініко-анамнестичне, клініко-психопатологічне, психодіагностичне дослідження, інтерпретував отримані дані. Цей науковець вивчив матеріали службових розслідувань, медичної документації 88 випадків завершених суїцидів військовослужбовців, що проходили військову службу у внутрішніх військах МВС України [1]. Такі цифри завершених суїцидів викликають занепокоєння і спонукають до вжиття відповідних психологічних і педагогічних профілактичних заходів.

Проблема суїциду є актуальною і для силових структур інших держав. Так, В. Іванов аналізує феномен суїциду в армійському середовищі, зокрема в армії США та у збройних силах Російської Федерації. Привертає увагу те, що якщо статистика самогубств у армії США має конкретні цифри (за даними МО США у 2010 р. середня кількість суїцидів у військах склала 12,5 осіб на 100 тис. військовослужбовців), то керівництво МО РФ не публікує реальних даних про військовослужбовців, які добровільно заподіяли собі смерть [2].

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, є певна необхідність визначитись із психологічною структурою аутоагресивної поведінки. Аутоагресивна поведінка поділяється на: аутоагресивні думки, аутоагресивні задуми, аутоагресивні дії і сам суїцид, який може бути завершеним (людина позбавила себе життя) та незавершеним (спроба самогубства або замах на самогубство). Замах на самогубство – це коли людина дійсно мала бажання вмерти і виконала дії щодо вкорочення собі віку, але її врятували, рани були не летальними. Спроба самогубства істотно психологічно різниться: людина не має за мету вмерти, вона бажає таким способом привернути до себе увагу, викликати співчуття. Це є небезпечний варіант демонстративної поведінки, виважений, щоб не загинути, але багато таких випадків завершуються летально. У той же час диференціація самогубств не впливає на їх мотивацію, яка є однаковою і для спроб самогубства, і для замахів на самогубства.

Самогубство – складний психологічний акт, який характеризується конфліктом особистості із соціальним середовищем і залежить від психологічних особливостей людини. Чи можна вважати людей, які вчиняють

аутоагресивні дії, здоровими людьми? Сучасні науковці вважають, що “суїцид – акт самогубства, який здійснюється у стані сильного душевного розладу, або під впливом психічного захворювання; усвідомлений й акт самоусунення з життя під впливом гострих психотравмуючих ситуацій, при яких власне життя як вища цінність утрачає зміст” [3: 534].

Аутоагресивна поведінка військовослужбовців дістала назву “армійський суїцид” через особливу наявність психотравмуючих чинників саме військового середовища, зокрема таких, як: референтна деривація, певна доступність до зброї тощо. Ці чинники посилюють інтенсивні негативні переживання військовослужбовця, причинами яких можуть бути втрата близької людини, розлучення, розпач у коханні, втрата громадського визнання, тяжка образа чи приниження. В основі суїцидальної поведінки – так звана “реакція душевного болю”. Ця реакція завжди пов’язана із впливом психотравмуючої ситуації, що призводить до образи, протесту, відчаю та безвихідності, набуває характеру нестерпності.

Привертає увагу суїцидальна поведінка військовослужбовців строкової служби, у яких ближче до 18 років уже сформовані погляди (часто незрілі та наївні) на світ, поняття справедливості, добра і зла, на особливості людських взаємовідносин, на службу в армії. У цих оцінках молодий солдат виходить зі свого досвіду, досвіду референтних людей. Водночас, коли військове середовище не стало відповідати очікуванням військовослужбовця про доброту, чесність та справедливість, він шукає відповідь на запитання про причини цієї невідповідності. Брак особистого досвіду, поодинокість, страх бути таким, кого не розуміють, відсутність підтримки “звужують свідомість”, що породжує питання: “Навіщо жити?”. Головне у цьому випадку для молодого солдата не сама ситуація, а її тяжкість, від якої він намагається позбавитися.

Причинами більшості самогубств військовослужбовців є міжособистісні конфлікти. Саме сімейно-побутові проблеми (хвороба близьких, зрада дружини чи коханої дівчини, непорозуміння у відносинах та ін.) на тлі хронічних службових перевантажень, недосипання, відсутності змістовного відпочинку викликають “втечу” від проблем через зловживання алкоголем, а слідом за цим знову ж призводить до “звуження свідомості” і,

на жаль, до суїциду. Під час аналізу самогубств намагаються виділити одну причину аутоагресивної поведінки людини, але насправді є водночас кілька мотивів: домашні проблеми, стан здоров'я, конфлікти, нестача грошей та ін.

Психічні захворювання не є основною причиною самогубств у військах. На наш погляд, головна проблема – емоційно нестійкі військовослужбовці (емоційно лабільні), які практично здорові, придатні до служби, але їх нестійкість може проявитися лише у складних, конфліктних ситуаціях.

Емоційна лабільність (нестійкість) характеризується своєю неоднорідністю і може виявлятися на практиці різними типами людських характерів та темпераментів. Люди, які вирізняються емоційною нестійкістю, – це здорові люди зі своїми поведінковими особливостями, але в окремих ситуаціях у підрозділах (нестатутні взаємини, конфлікти, несправедливість, викривлена дисциплінарна практика, хронічні перевтоми тощо) здатні проявити реакцію відчаю непокори або протесту через аутоагресивну поведінку.

Дуже важливо керівному складу підрозділів досконало вивчити підлеглих, їх доармійський досвід, при цьому звернути увагу на: наявність батьків та їх участь у вихованні сина, якість соціального оточення до призову, ранній початок статевого життя, наявність суїцидентів у родині. Систематичне індивідуальне спілкування з підлеглим, диференційованість їх у вихованні дають велику можливість вчасно попередити прояв аутоагресивної поведінки підлеглими військовослужбовцями.

Привертає увагу досвід керівництва армії США щодо участі соціуму у попередженні самогубств серед військовослужбовців. Так, військовослужбовці мають можливість звернутися до підготовленого консультанта у цілодобову Національну службу запобігання самогубствам (National Suicide Prevention Lifeline). Для військовослужбовців і навіть членів їх родин діє низка програм, зокрема “Програма попередження самогубств” (Suicide Prevention Program), “Єдине військове джерело” (Military OneSource) та ін. Консультантами у цих програмах працюють військовослужбовці, ветерани армії з достатнім військовим та життєвим досвідом, які здатні надати психологічну допомогу у складних кризових життєвих ситуаціях – сімейних, службових тощо [2].

Військовим психологам та соціальним педагогам особливу увагу треба звернути на такий негативний процес у військових колективах, як “мобінг” (третирування), коли окремий військовослужбовець стає об'єктом психологічного (інколи й фізичного) тиску всього колективу. Зокрема, Барбара Крейхі вважає, що третирування містить у собі: обмеженість можливості спілкування, погіршення соціальних взаємовідносин, навмисне погіршення особистісної репутації, втрату професійного статусу, завдання шкоди здоров'ю та фізичному самопочуттю [4: 153]. Виникає суттєва небезпека поодинокості особистості, штучної ізоляваності, відсутності спілкування, що позбавляє людину можливості проявити себе, так би мовити, “вириває” її із громадського життя. Поодинокість – це не лише відсутність можливості спілкування, це проблеми взаємин з референтними людьми, які не розуміють і не бажають розуміти особу, не поділяють її поглядів, почуттів, переживань. Різкий дисонанс між інтересами та поглядами окремого військовослужбовця та його оточення породжують небезпеку появи почуття непотрібності з подальшим протестом проти соціального оточення. Такі випадки виникають у разі призову на військову службу або переведення до іншого підрозділу. Переживання поодинокості для військовослужбовця є найтяжчим. Часто воно є основою для аутоагресивної поведінки.

Аутоагресивна поведінка військовослужбовця напередодні скоєння суїцидального акту має свої ознаки. Людина перебуває у пригніченому стані, висловлює своє небажання жити, погрожує цим, часто розпочинає розмови за цією темою. Раніше товариський військовослужбовець замикається у собі. Часто така людина неочікувано для оточення роздає необхідні речі (годинник, мобільний телефон, гроші). Така поведінка повинна бути очевидна для командирів та офіцерів виховних структур з їх обов'язковим професіональним вчасним втручанням.

Висновки

Отже, профілактика аутоагресивної поведінки військовослужбовців має охоплювати такі складники.

1. Соціально-педагогічна профілактика – індивідуальне вивчення підлеглих військовослужбовців з досконалим знанням

особливостей доармійського життя, виховання у родині. Вона передбачає знання захоплення, психологічної обстановки у родині, куди військовослужбовець повертається після служби, досконале вивчення референтного кола осіб військовослужбовця.

2. Військово-соціальна профілактика – недопущення порушень дисциплінарної практики, неприпустимість грубості, образ, глузувань. Досягнення високої згуртованості військових колективів проведенням заходів сумісного відпочинку, організацією спортивних змагань із залученням усього особового складу з обов'язковим визначенням успіхів кожного. Вчасне і продумане вирішення конфліктів у взаємовідносинах військовослужбовців. Контроль за психологічною сумісністю військовослужбовців у підрозділах напередодні призначення у наряди, варту та інші види несення служби. Забезпечення постійною і вчасною інформацією командирів та офіцерів-вихователів щодо поведінки та настроїв військовослужбовців, виникаючих конфліктів, яка надходить від сержантського складу.

3. Психологічна профілактика – вчасна психодіагностика військовослужбовців з нервово-психічною нестійкістю, динамічне спостереження працівниками медичної служби. Рациональне їх використання у процесі служби, надання можливості (часу) адаптуватися до нових умов та навантаження. Обов'язкове виконання лікарських рекомендацій щодо використання окремих військовослужбовців, індивідуальний підхід до них. Індивідуальна профілактика аутоагресивної поведінки повинна бути спрямована на зміну ситуації, що тяжить над людиною, або на зміну ставлення до цієї ситуації самої людини.

Список використаних джерел

1. Гічун, В. С. Аутоагресивна поведінка у військовослужбовців внутрішніх військ МВС України (причини, механізми, профілактика) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : 14.01.16 / Гічун В'ячеслав Сафронович; Державна установа "Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України" – К., 2007. – 40 с.
2. Иванов, В. Защита от суицида [Текст] / В. Иванов // Независимое военное обозрение. – 2011. – № 42. – С. 10.
3. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів [Текст] / укл. В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.
4. Крехти, Б. Социальная психология агрессии [Текст] / Б. Крейхи. – СПб. : Питер, 2003. – 336 с.
5. Тимченко, О. В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України (соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики) [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Тимченко Ольга Валентинівна; Національний ун-т внутрішніх справ МВС України. – Х., 2003. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2011 р.